

HAL
open science

Identita (v) rozvrstvení. Hermeneutika stopy. ve středoevropském prostoru (příklad tří deníků ze začátku 20. století)

Mateusz Chmurski

► To cite this version:

Mateusz Chmurski. Identita (v) rozvrstvení. Hermeneutika stopy. ve středoevropském prostoru (příklad tří deníků ze začátku 20. století). Martin KOLÁŘ, Martin NITSCHKE, Tomáš PAVLÍČEK (dir.), *Obraz v prostoru*. Ústí nad Labem, UJEP., pp.161-172, 2014. <hal-03768452>

HAL Id: hal-03768452

<https://hal.science/hal-03768452v1>

Submitted on 3 Sep 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

HAL Authorization

12 IDENTITA (V) ROZVRSTVENÍ. HERMENEUTIKA STOPY VE STŘEDOEVRPSKÉM PROSTORU (PŘÍKLAD TŘÍ DENÍKŮ ZE ZAČÁTKU 20. STOLETÍ)

MATEUSZ CHMURSKI

V roce 1927 si Ladislav Klíma zapsal do svého *diáře* celkem 104× slovo „nic“. Nic víc, nic míň, ale filozofovi-básníkovi se zdálo, že tato informace je svébytně důležitá. 12. února škrtnul slovo „oběd“ a dopsal „nic“. 8. dubna ke slovu „nic“ přidal ještě otazník. A dále zaznamenával ještě vícekrát slovo „nic“.²⁷⁸ Jak pochopit tato gesta? Je možné najít stejnou logiku v psaní – doslova – o „ničem“ – a v Klímově tvorbě? Zdá se, že použití kategorie prostoru najednou ve smyslu geografickém (střední Evropa jako kulturní prostor) a materiálním (intimní prostor rukopisů) nám tu dovoluje rozhodnout. Jinak řečeno, chtěli bychom na příkladu Klímova deníku načrtnout odpovědi na tři následující otázky: Co přináší výzkum rukopisů pro bádání literatury, a zvlášt rukopisů deníku? Je možné spatřit analogie mezi chaotickým prostorem jejich stránek a zvláštním průběhem dějin našeho regionu ve 20. století? Jinými slovy, co říkají rukopisy deníku o našem středoevropském prostoru?

1. NA ZAČÁTKU JE NUTNÝ STRUČNÝ TEORETICKÝ KOMENTÁŘ:

Nejnovější studie nám dnes dovolí listy deníku pochopit jako svébytný intimní prostor. Během minulých dvaceti let se psaní deníků zaslouženě stalo velmi důležitým tématem literární vědy, hlavně díky pracím Philippa Lejeuna a jeho žáků. Souhlasíme-li s francouzským autorem (jenž se pokusil o výzkum nejen deníku spisovatelů, ale všech intimních zápisů artistických a neartistických), deníky v své rukopisné podobě fungují

278 Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, Fond Ladislav Klíma, 1/91/760: Zapisník, 1927 r., *passim*.

přede vším jako *rámec existence*.²⁷⁹ V tomto rámci je všeobecně důležitější už samotný fakt psaní než obsah poznámek. O existenci autora svědčí tak nejen text samotný, aforismus či beletrie, ale také všechny grafické elementy v jednotlivých listech deníku. Jsou to stopy existence, je to *identita v rozvrstvení*, jejíž rekonstrukce je úkolem badatelů (Lejeune používá i metaforu *náčrty života*).²⁸⁰ Abychom pochopili tento význam deníku, je nutné nechat stranou jeho literární stránku.

Postupné odhalení existenciální dimenze deníku nám navíc dovolí spatřit v deníku svědectví moderní zkušenosti. *Deníková praxe* se zdá být příběhem jednotlivce proti společnosti a sebe samotnému. Jestliže se deník zrodil v lodních denících mořeplavců, největší rozvinutí tohoto dobrodružství (psaní) přesto náleží k moderním cestám jednotlivců a jejich *hledání ztraceného já*: alienaci, osamocenenosti, záchvatu identity. Zápis je jen třetinou fenoménu, který je nutné vyvážit materiálním použitím rukopisů a samotnou praxí psaní.²⁸¹

Souhlasíme-li s Lejeunem, že deník je dokument, jehož *vývoj v čase provede jakousi genezi sebe samého* (autora, jednotlivce a konečně i spisovatele), je možno rozlišit tři prvky v psaní deníku: materialitu [*materialité*], praxi [*pratique*] a samozřejmě textualitu [*textualité*].²⁸² Tímto způsobem se tento artefakt mění v intimní prostor, ve kterém se sloučí existence a fikce, každodennost a abstrakce. V rukopisech deníku je zajímavé nejen to, co uveřejnily již edice, ale i všechno to, co nám zůstalo zachováno na okrajích stránek.

Abychom se ještě vrátili ke Klímovu „nic“, připomeňme, že základní aspekt deníků spočívá v tom, že jsou ve stejné době viditelné (autorem, jeho přáteli atd.) i skryté (před širší veřejností).

V tomto najednou *viditelném a neviditelném rámci* začíná proces neustálého hledání vlastní role vůči textu. Nalezneme tu dva základní druhy záznamů: jedná se o záznamy diaristické a záznamy autoreferenční, tj. zapisování času a *zapisování-mě-píšícího* – což je pro poetiku deníků všeobecně nejtypičtější.²⁸³ Jsou jakousi „kmenovou

279 LEJEUNE Ph, ed. (1993): *Le Journal personnel*. Nanterre: Publidix. Idem. *Le Moi des demoiselles. Enquête sur le journal de jeune fille*. Paris: Seuil, 1993. Idem. *Tenir un journal. Histoire d'une enquête (1987–1997)*. In *Poétique* 1997, n° 111, s. 359–381. Idem – BOGAERT C. (1997): *Un journal à soi*, Lyon: APA et Amis des Bibliothèques de Lyon.; MALIK, A. (1996): *Journaux intimes. Une sociologie de l'écriture personnelle*. Paris: L'Harmattan.; GALTIER, B. (1997): *L'Écrit des jours: lire les journaux personnels*. Eugène Dabit, Alice James, Sándor Ferenczi. Paris: Champion.

280 LEJEUNE, P. (1998): *Les Brouillons de soi*. Paris: Seuil, s. 9.

281 BOGAERT C. – LEJEUNE Ph. (1990): *Un Journal à soi: histoire d'une pratique*. Paris: Textuel 2003, passim, zvláště s. 8–22. Srov. např.: LE RIDER Jacques, *Modernité viennoise et crises de l'identité*. Paris: Presses Universitaires de France.

282 Ibid.

283 Srov. např.: BRAUD M. (2006): *La Forme des jours. Pour une poétique du journal personnel*. Paris, Seuil.; RODAK P. (2011): *Między zapisem a literaturą. Dziennik pisarza polskiego w XX wieku (Żeromski, Nałkowska, Dąbrowska, Gombrowicz, Herling-Grudziński)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. CZERMIŃSKA M. (2000): *Autobiograficzny trójką: świadectwo, wyznanie i wyzwanie*. Kraków: Universitas.

buňkou“, prvním impulsem, ze kterého se rozvíjejí četné texty. Jako právě to Klímovo „nic“, jež během tří měsíců psal každý den.

Současně se v deníkové tvorbě odehrává složitý proces hledání podoby vztahu autora a jeho textu. Sebedefinování autora vyžaduje potvrzení zprostředkované v deníku procesem psaní: jednak v materiálním předmětu, jednak ve svěbytném *vyprávění*. Žánr se stává oporou pro *hraní totožnosti* a fikčních vtělení autora na stejné ploše. Jinak řečeno, každá *stránka rukopisu je jako divadelní scéna*, na které autor hraje sám sebe. Podívejme se na několik příkladů ze začátku minulého století ve třech denících spisovatelů českých, maďarských a polských.

2.

Filosof-básník, český Diogenes anebo i *Nietzsche v zemi klaunů* (řečeno s Karlem Bodlákem, Milošem Srbem a Xavierem Galmichem),²⁸⁴ Ladislav Klíma, dodnes zůstává autorem současně známým i neznámým.²⁸⁵ Pozornost jeho tvorbě věnovali významní literáti druhé poloviny minulého století (od Egona Bondyho přes Bohumila Hrabala až po Ivana Jirouse-Magora).

O Klímově popularitě před invazí svědčí dodnes například edice a studie Josefa Zumra. Po roce 1968 však místo zkoumání autorova díla rostl jen autorův kult v prostředí undergroundu. Potvrzují to nejen četné samizdatové edice, ale i reedice po roce 1989.²⁸⁶ Odkazy na dílo Ladislava Klímy příznačně kulminují v esejích Zdeňka Neubauera a Jindřicha Chalupického kolem roku 1989.²⁸⁷ Později otevírá novou kapitolu ediční aktivita Eriky Abramsové, nejdříve ve Francii, posléze i v České republice.²⁸⁸

284 BODLÁK K. – VÁPENÍK R., Eds. (1948): *Ladislav Klíma. Filosof – básník*. Praha: Pohořelý. SRB M. Český Diogenes. In *Národní politika*, 23. 05. 1925; GALMICHE X. (2004): *Le verbe tonnant des forts. La réception de Nietzsche chez Otokar Březina*. In MERLIO G. – D'ORIO P., Eds. (2004): *Le rayonnement européen de Nietzsche*, Paris: Klincksieck, s. 101–112.

285 Viz např.: CHALUPECKÝ, J. (1992): Ladislav Klíma: In Idem, *Expresionisté*. Praha: Torst, s. 137–172. DUBSKÝ I. (1991): *Diskurs na téma jedné Klímovy věty a jiné eseje*. Praha: Pražská imaginace, s. 7–36. GILK E. – HRABAL J., Eds. (2010): *Věčnost není děravá kapsa, aby se z ní něco ztratilo. Soubor studií věnovaných Ladislavu Klímovi*. Olomouc: Aluze. NEUBAUER Z. (1981): Slavnost, hra, subjektivita – pocta Ladislavu Klímovi. In Idem, *Deus et natura. Náboženské úvahy na pozadí ontologie subjektivity*. Praha: Sus liberans. PATOČKA J., Klíma L. (1967): Pokus o rozbor klíčových tezí. In *Orientace*, r. 2, č. 3, s. 40–45. Reprint In Idem, *Češi*, sv. I–II. Praha: Oikoymenh 2006, sv. I, s. 153–164. ZUMR, J. (1967): *Filosof lidské hrdosti. Úvod k výboru ze spisů L. Klímy*. In: KLÍMA L. (1967): *Vteřiny věčnosti*. Praha, Odeon, s. 7–33.

286 Srov.: KROMIŠ M., Bibliografie Ladislava Klímy [online, 27.07.2013], dostupné z: <<http://lege.cz/klima.htm>>.

287 NEUBAUER Z. (1981): Slavnost, hra, subjektivita – pocta Ladislavu Klímovi, In Idem, *Deus et natura. Náboženské úvahy na pozadí ontologie subjektivity*. Praha: Sus liberans, 1999. CHALUPECKÝ J. (1992): Ladislav Klíma, In Idem, *Expresionisté*. Praha: Torst, s. 137–172. Viz také: DUBSKÝ I. *Diskurs na téma jedné Klímovy věty a jiné eseje*. Praha: Pražská imaginace 1991, s. 7–36.

288 KLÍMA, L. (1991): *Le Grand Roman*. Paris: La Différence. Idem. *Tout. Écrits intimes, 1909–1927*. Paris: La Différence, 2000. Idem. *Dieu le ver. Correspondance 1905–1928*. Paris: La Différence, 2000. Idem. *Le Monde etc. Philosophica journalistica, 1904–1928*. Paris: La Différence, 2000.

Dnes i bakalářské a diplomové práce komentují Klímovo dílo, avšak nejčastěji v oborech jako filozofie či teologie, téměř nikdy v rámci literární vědy. Klímovo *známé a neznámé* dílo se přitom těší velké popularitě napříč Evropou (od Francie přes Polsko až po Nizozemsko). Bohužel však neexistuje ani reprezentativní autorova biografie, ani monografie věnovaná jeho filozofické a literární tvorbě.

Hledání klíče Klímova díla je dnes nutné začít v jeho nedávno vydaném deníku, neboť jsou to právě deníky, které nám dovolují vnímat jeho tvorbu v existenciálním kontextu. Jedná se o nejdůležitější svědectví života spisovatele. Rukopisy – uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví – a edice uspořádané Erikou Abrámovou nám dovolují zachytit bohatství forem zápisů používaných spisovatelem a uvažovat o jejich vnitřní logice.

Klíma psal neustále. K psaní používal cokoliv, co našel po ruce: zápisníky, volné stránky papíru, účty, pohlednice, vizitky, recepty, nebo i četné listy s hlavičkou manufaktury náhražky tabáku, kterou založil s Franzem Böhlerem. Psal obyčejnou tužkou nebo perem. Občas doplnil nějakou poznámku o pět nebo sedm let později. Navíc v Klímových rukopisech chybí rozdělení na důležité a méně důležité sekundární záznamy. Vedle aforismu jsou počty piv v hospodě pana Pučálky, vedle poznámek o sebevraždě naleznete seznam nákupu. Neexistuje zde rozdíl mezi rukopisy deníku, korespondencí, beletrií nebo i úředních dopisů. I samotný filozof-básník si několikrát zaznamenal: „Stále myslet na psaní“.²⁸⁹ Na formě nezáleží, důležité je pokračovat, udržet proces psaní.

Nicméně prostor rukopisů se řídí svou vlastní logikou. Jestliže je filozofův *život psán nanečisto*, jeho vnitřní organizace je paradoxně bezchybná. Celou Klímovu tvorbu řídí pravidlo *být proti-pravopisu*: používání četných ortografických, interpunkčních a typografických forem, aby vytvořil proti-svět své mysli. Mohli bychom zde mluvit o vizuální *architektuře* psaní: superpozice řady mimotextových elementů na text samotný, jež přispívá ke vzniku dodatečné struktury – komplementární pro rétoriku textu. Mezi její potenciální elementy bychom zařadili: tituly a nadpisy, číslování sešitů-deníků, podtržení, použití majuskulí, barev, poznámek; tabulky, seznamy a výčty; zkratky a celé systémy zkratk; kresby, konečně také použití četných jazyků a jejich modulací. Tyto elementy zrcadlí v prostoru deníkových stránek nejen autorovo hledání tvůrčího gesta, ale i snahu vyjádřit sebe skrze psaní. Pro Klímu to znamená: tvořit proti-svět, univerzum, jež souhlasí jen s Klímovými „diktáty“:

289 KLÍMA, L. (2005): *Mea*. Praha: Torst, 2005, frgm. <134>, 04. 11. 1924, s. 348. Všechny citace z Klímova deníku jsou podle tohoto vydání, vždy je udáno číslo fragmentu, datum a číslo stránky. Věrně je zachována původní ortografie a interpunkce Klímových textů, včetně použití kulatých a hranatých závorek. Naše vlastní poznámky a komentáře jsou označeny <>. Ve shodě s edicí Abrámové: kurzíva odpovídá podtržení a tučné písmo dvojitěmu podtržení, znak →← odpovídá pozdějšímu přidání.

Co je „pravda“? Pohodlnost! „Pravda“ je největším nepřítelem Pokroku, vyjma ten moderní „pokrok“.²⁹⁰

Zraď stokrát své přátele, ale měj vědomí, že's jednal věrně → ke ← svým nejnvnitřnějším intencím a tendencím, a stokrát jsi věrnější, než ten, kdo nezradil nikdy nikoho a nic (...): kdo nebyl věrný sobě, ev. Sobě.²⁹¹

[Znamená to krok dál – ale ne Krok – je *hanbou hanb* – nedocílit *zde vítězství rychle!*]²⁹²

Tyto stručné příklady nám dovolují pozorovat fungování vizuální rétoriky Klímova textu. Negace pojmů probíhá nejen sémanticky, ale i fyzicky: použitím uvozek („pravda“), opozicí malého a velkého písmena („pokrok“ a „Pokrok“), nebo díky různorodému podtržení. Navíc ukazuje na vizuální stratifikaci a hierarchizaci textu. Díky použití několika druhů podtržení a závorek se zde doslova ukazují vyšší a nižší části textů. Klíma dělá přesný rozdíl mezi myšlenkami exponovanými a *normálními*. *Nejvyšším vrchem* zůstává *slovo slov*, tj. Klímův filozofický kámen „S.“, jehož se snažil dosáhnout celý život.²⁹³

Závorky dále vyjadřují stupeň zpracování. Důležité a *hotové* myšlenky jsou často v kulatých závorkách. Kulatými, zatímco hranatými závorkami upozorňuje autor sám sebe na odstavce, jež by měl upravit. Často přidává také k textu poznámky typu: „[dále]“, „zde téma ke...“, „pokračovat“. Ke zmiňované stratifikaci se připojují zkratky, grafické symboly nebo pozdější modifikace, které ukazují na nejdůležitější místa textu, na určité vrcholy mysli.

Použití četných jazyků doplňuje hierarchizaci zápisů. Podívejme se na jeden příklad:

Nesrát se se životem: Weisheit der Zukunft. Alle Menschen serou se s ním – To zůstává opovržením hodným za všech okolností –.²⁹⁴

Klíma ve svých denících používá neustále češtinu, němčinu a latinu. To jsou jeho hlavní jazyky, které spoluvytváří *efekt zvláštnosti* jeho textů. Polyfonní hry mezi jazyky také přidávají dynamiku jeho intimním spisům. Klíma si rovněž hraje s konotací stejných slov v různých jazycích. Citace z Nietzscheho Klíma nejen přeloží do češtiny, ale ještě hyperbolicky vyvine, například:

290 KLÍMA 2005, <180>, 28. 08. 1926, s. 466.

291 KLÍMA 2005, <183>, 05. 09. 1926, s. 475.

292 KLÍMA 2005, <193>, 30. 09. 1926, s. 505.

293 Viz např. KLÍMA 2005, <49>, 20.05.1919, s. 120.

294 KLÍMA 2005, <5>, 13. 08. 1909, s. 33.

Jen praxis, aplikace kulhá jako ďábel.. „Zarathustra, deine Früchte sind reif, aber du bist nicht reif für deine Früchte“. Byl podobný chaos od stvoření? A příjmení to vše jako žhavý uhel na nahém bříše.²⁹⁵

Otázkou zůstává, pro koho filozof-básník buduje tento systém? Zdá se, že jeho prvním cílem bylo zvětšit odstup mezi formulací a autorem.

První zápisky v deníku souvisí s nehlubší krizí v Klímově životě. Nutno dodat, že myšlenka na sebevraždu navíc skoro nikdy nezazněla česky: Klíma používal raději němčinu („S<elbst>-M<ord>“) nebo latinu („s<ui>-o<ccisio>“), občas také řečtinu – ἔξαιωγή. Použití cizích jazyků opět maximalizuje odstup mezi autorem a realitou. Vytváří bezpečný prostor. Zatímco Klíma začal psát na pokraji sebevraždy, jeho tvorba se postupně měnila v bludiště. První impulz se pozvolna přeměnil v nesčetné úvahy, reflexe a nekonečná vyprávění. Pokud Klímovo psaní je hrou, je to hra se smrtí: „Hra = ničení – řetěz sebevražd.“²⁹⁶

Polyfonní kompozice textů se tak stává pro autora útočištěm, ve kterém se může „skrýt“ před tlakem reality. Kompenzace se zdá být prvním účelem Klímovy tvorby. Záznamy v denících se snaží zachránit jednotlivce před světem. Rámec jednotlivých stránek nám dovolí spatřit nejen vývoj pověstných Klímových aforismů, ale i *putování filozofa za klidem duše*:

Bídny rudiment Hry je hra. Odrážený →svit slunce← v lidské hnojnici. *Velká substantiva* jsou přehodnocením všech hodnot; velké začáteční písmeno má největší důležitost!²⁹⁷

Uvedený citát bychom mohli chápat jako definici hlavního smyslu Klímova psaní, neboť slučuje vizuální a totožnostní vypravování filozofa-básníka. Použití zmíněných mechanismů svědčí o co největší péči o text, a zároveň o důležitosti textů, které mají sloužit k záchraně autorovy totožnosti.²⁹⁸

V tomto smyslu stanoví rukopisy rámec celé Klímovy tvorby. Autor uspořádal deníkové záznamy podle své vlastní logiky. Pod latinským pojmem *Cogitata* zapisoval řady aforismů. Fragmenty textů filozofických nebo literárních pojmenoval *Scribenda*. Výsledky své *praktické* filozofie pak shrnul jako *Practica* nebo *Facienda*. Tímto způsobem se zmíněné „nic“ stává „kmenovou buňkou“ celého díla. Prostřednictvím opakovaných tvůrčích gest se objevuje textová stavba, jež Klíma používá, aby stavěl svůj *proti-svět*.

295 KLÍMA 2005, <3>, 3. 09. 1912, s. 28.

296 KLÍMA 2005, <76>, 08. 05. 1921, s. 198.

297 KLÍMA 2005, <81>, 04.05.1921, s. 197.

298 Viz: CHMURSKI M. (2012): Psaní mezi útekem a intoxikací. Svědectví rukopisů Ladislava Klímy. In *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví v Praze*, r. 44: *Autor a jeho archiv*, s. 29–56; Idem. „Subtelna gra“ czy „sen ponad przepaścią“. Velký román a dzienniki Ladislava Klímy. In *PIECZARA Małgorzata – StODCZYK Rozalia – WITKOWSKA A. Eds. (2012): Strony autobiografizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Wyziała Polonistyki UW, s. 53–62.

V Klímově případě je rukopisný list rámcem, v němž autor schovává všechny stránky své existence. Je tato praktika v dané době výjimkou ve středoevropském prostoru? Příkladem dvou autorů ze sousedních zemí nám dovoluje odhalit analogické použití deníků. Jedná se o zápisky: maďarského spisovatele Gézy Csátha (1878–1933) a polského romanopisce a kritika Karola Irzykovského (1873–1944).

Géza Csáth (literární pseudonym Józsefa Brennera) je jeden s otců moderní maďarské prózy a hudební kritiky. Narodil se v Rakousko-uherské Szabadce (Suboticy), byl psychiatr, spisovatel a hudební kritik. Mezi jeho nejslavnější práce patří v první řadě psychoanalytické dílo *Deník psychicky nemocné ženy* (1909) nedávno zfilmováno Jánosem Szászem (*Ópium*, 2007)²⁹⁹; dále pět svazků povídek (sebraných pod titulem *Příběhy, které špatně končí*).³⁰⁰ Jeho psychoanalytické studie s nadšením kvitoval budapeštský žák Sigmunda Freuda, Sándor Ferenczi.³⁰¹ Csáth četl také díla Carla Gustava Junga a používal jeho koncepty nejednou ve svých psychiatrických a literárních článcích. Hrál také na housle, byl mezi prvními, kteří ocenili hudbu Zoltána Kodályho a Béli Bartóka.³⁰² Zároveň byl také náruživý milovník sexu, od roku 1910 byl závislý na morfiu, v roce 1919 zabil svou ženu, sám pak spáchal sebevraždu. Bylo mu 32 let. Jeho deník je dnes nehlubším svědectvím o spisovatelově životě ve všech dimenzích.³⁰³

Csáth používal zejména školní sešity, které měnil v deníky přidáním titulu: zde začíná rozhodnutí, ode dneška tento sešit není výjimečně pro školní použití. Toto gesto – škrtnutí školy, třídy atd. – se stává více než symbolické – jako Klímovo „nic“. Tímto gestem si autor nejdříve vytvoří svůj *intimní prostor*.

Autor dále postupně čísluje jednotlivé sešity, obohacuje je o 220 kreseb nebo o četné koláže. Pokud slyší v hospodě zajímavou cikánskou melodii, zachytí ji přímo pomocí hudebních not. Pokud se mu líbí krajina za oknem, nakreslí ji do deníku. Když si čte o maďarských dějinách, vlepi do sešitu celou plejádu poštovních známek s přidáním komentáře o národních hrdinech. Používá jednak barevný inkoust, jednak tužky

299 CSÁTH, G. (1998): *Egy elmebeteg nő naplója: összegyűjtött elmeorvosi tanulmányok. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Mihály Szajbély*. Budapest: Magvető.

300 Idem. *Mesék, amelyek rosszul végződnek. Összegyűjtött novellák. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Mihály Szajbély*. Budapest: Magvető, 1994 (2008).

301 Srov.: HARMAT, P. (1994): *Freud, Ferenczi és a magyar pszichoanalízis. A budapesti mélylélektani iskola története, 1908–1983*. Budapest: Bethlen Gábor Könyvkiadó.

302 CSÁTH, G. (1971): *Éjszakai esztétizálás: 1906–1912 zenei évadjai. Sajtó alá rendezte János Demény*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat.

303 Deník Csátha byl dodnes vydán jako celek jen v malém nákladě v srbské Suboticy (Szabadce): BRENNER, József (CSÁTH, Géza). *Napló: 1897–1911. Sajtó alá rendezték és közreadtunk Zoltán Dér és Valéria Beszédes*. Szabadka: Szabadegyetem, 2005–2007, sv. 1–2. Idem. *Napló: 1912–1913, Sajtó alá rendezte és közreadta Z. Dér*. Szeged-Kaposvár: Lazi-Kaposvári Ny., (1989) 2002. Idem. *Fej a pohárban: napló és levelek, 1914–1916. Sajtó alá rendezték és közreadtunk Z. Dér et Mihály Szajbély*. Budapest: Magvető, 1997 (2002). Mihály Szajbély připravil jeho krčickou edici v nákladatelství Magvető, první svazek vyšel v prosinci, roku 2013. Děkuji srdečně prof. Szajbélyemu za diskuzi a rady během připravování mé disertační práce.

nebo i pastely. Stručně řečeno, deník je pro něho už od mládí *herbář*, ve kterém hromadí stopy celé své životní zkušenosti. Toto vizuální bohatství nám zrcadlí nejdůležitější zážitky v životě mladého autora.³⁰⁴

Týká se to postupně všeho, co Csáth prožívá. Nejdříve zmiňuje školní předměty, počasí a menu obědů, návštěvy sousedů nebo nálady svého otce. Když se stěhuje do Budapešti kvůli studiu, píše se stejnou přesností jako v dětství jak o světě literatury, tak o svých prvních návštěvách v nevěstincích. Deník se stává *měřítkem existence*: v případě Csátha stačí jen ukázat na systém tabulek, kterých používá v deníku během celého života pro zapsání váhy těla, pulzu a teploty, ale také četby, návštěv a finančního stavu. Autor se snaží zůstat věrný deníku, i když už nemá čas, aby popsal jednotlivé denní události. Zaznamenává s lékařskou exaktností svou váhu, pulz, defekaci nebo i noční ejakulace. Jeden příklad:

7. března [1907] Pol[uce].

Spánek: 1. – ½ 9. / *Defekace*: špatná. / *Všechno je špatné. Špatný den. Veterinář Albert mě nutil k pití, hrál jsem na klavír do ½ 5 / Od té doby nejde psaní. / Nejde defekace.*

Večer Godovszky.³⁰⁵

Zápis se stává kratší a kratší, mění se postupně v schematický záznam, v tabulky. Počínajíc rokem 1910 Csáth přidává nový sloupek: spotřebu morfia, neboť poslední léta svého krátkého života bojuje s narůstající závislostí. Čím složitější je jeho existence, tím kratší je její zápis. Csáth přesto dále shrnuje dávky morfia, pulz, stav mezi dávkami, defekace, konečně také informace o odpoledním spánku a o zajímavé četbě. Charakteristická je tabulka, ve které spočítal všechny soulože svého života (bylo jich

304 Pojem deník-herbář používá: BUSTARRET, Claire. Griffonages, dessins, photos et collages dans l'espace graphique du journal personnel (XIXe–XXe siècles). In SIMONET-TENANT, F. – VIOLLET, C., Eds. (2006): *Journaux personnels*, tematické číslo časopisu *Genesis. Manuscrits, recherche, invention*, 2011, n° 32, s. 97–116. O deníku Csátha, viz např.: FEKETE J. József. A naplóíró Csáthról. In *Újkép*, 2006/3, X évf., s. 18–22. FÖLDENYI F. László, A halál tükreben élt élet. Csáth Géza naplójáról. In *Holmi*, 1991/4, III évf., s. 510–515. SEBESTYÉN Attila, Az élet a legjobb mérleg (Drogmédiumok Csáth Gézánál). In *Alföld*, 2009/1, s. 98–109. Idem. Agyvelő-akrobatika: Egy pszichofiziológiai művészet- és kultúraelmélet keretei Csáth Gézánál. In BÓNUS Tibor – KULCSÁR-SZABÓ, Z. – SIMON, A. Eds. (2007): *Az olvasás rejtekútjai: műfajiság, kulturális emlékezet és medialitás a 20. századi magyar irodalomtudományban*, Budapest: Ráció, s. 154–171. SZAJBÉLY, M.: A Naplóíró Csáth Géza. In CSÁTH, Géza. *Fej a pohárban: napló és levelek 1914–1916*. Budapest: Magvető, 1997 (2002), s. 308–319. TOLNAI O.: A két halinaszönyeg, avagy bevezető sorok Csáth naplórészletéhez. In *Híd*, 1987, VI évf., s. 887–893. VÁRGA Z. Zoltán. Az írói véna – Csáth Géza naplójegyzeteiről. In *Úzenet* [online] 2001, tavasz, XXXI. évf., s. 145–159 Dostupné z: <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/53/varga.html> (27.07.2013). Srov.: CSÁNYI Erzsébet Ed. *Csáth-járó át-járó: Csáth Géza, az irodalmi és pszichológiai diskurzusok metszéspontja*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar, 2009. HÓZSA Éva. *Csáth-allé (és kitérők): összegyűjtött tanulmányok, esszék, cikkek egy életmű mozgáslehetőségeiről. 1990–2009*. Szabadka: Életjel, 2009. SZAJBÉLY Mihály Ed. *A varázsló halála: in memoriam Csáth Géza*. Budapest: Nap kiadó, 2004.

305 CSÁTH G. (2007): *Napló: 1906–1911*. Szabadka: Szabadegyetem, 2007, 08. 03. 1907, s. 103.

pro zajímavost 1403), zaznamenal zde pozice, pocity, praktické rady.³⁰⁶ Důležité je, že velmi často opatřoval tyto poznámky (v maďarštině nebo i kulhající francouzštině) kresbami, kolážemi, dokonce i obtisky.

Jestliže realita je příliš složitá, aby o ní psal, nejdůležitější je zachránit zejména rámec psaní. Je to vlastní prostor mimo cenzuru a morálku, mimo tlak reality, i když role autora deníku už není popsat zkušenost, ale pouze vypočítávat její úlomky. Když už nemůže psát deník, Csáth chce zejména pokračovat ve vypočítávání. Zůstává *účt-ním své existence*.

4.

Karol Irzykowsky, narozen 1873, je znám zejména jako literární kritik, v Polsku jeden z nejdůležitějších v první polovině 20. století, autor svazků: *Friedrich Hebbel jako básník nutnosti* (1907), *Čin a slovo* (1913)³⁰⁷ a *Válka o podstatu* (1929).³⁰⁸ Kromě toho napsal několik básní, dramatických her, a především jeden (zato klíčový) román, *Baba* (1903).³⁰⁹ Je to první autoreferenciální fikce v polské literatuře.³¹⁰ Autor zemřel během varšavského povstání v roce 1944.

Irzykowski psal deník důsledně jen ve svém mládí (1891–1897), v jeho případě však chybí Csáthova spektakulární barevnost života a poznámky. Nicméně je pro něj symptomatická neměnná praxe psaní a jeho úprav, formulace a návratů, modifikace, přidavků. Stačí se podívat na použití několika barev inkoustu a tužky, na poznámky na okrajích, nebo mezi řádky textu.

Irzykowski používal školní sešity stejně jako Csáth. Jako Klíma psal perem nebo tužkou. Zvláštností jeho deníku jsou neustálé návraty autora ke svým záznamům, o čemž nejlépe svědčí četná podtržení důležitých myšlenek a aforismů. Autor používá najednou horizontální a vertikální podtržení. Během války jsou to například tři čáry vedle odstavce (občas i pět). Teorie *myšlení na papíře* formuloval přitom už na začátku deníků:

306 Viz CSÁTH, G. (2007): *Protocolle sexuelle de Olga* (rukopis). Petőfi Irodalmi Múzeum (Budapešť), PIM 2007/51/1, 20, f° 95r–103v.

307 IRZYKOWSKI, K. (1980): *Fryderyk Hebbel jako poeta konieczności. Lemiesz i szpada przed sądem publicznym. Czyn i słowo*. Opracował Andrzej Lam. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

308 bid. *Walka o treść. Benjaminek*. Opracował Andrzej Lam. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

309 IRZYKOWSKI K. (1976): *Patuba. Sny Marii Dunin*. Opacował Andrzej Lam. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

310 Srov. např.: FRAN CZAK J. (2007): *Poszukiwanie realności. Światopogląd polskiej prozy modernistycznej*. Kraków: Universitas, MARKIEWICZ Henryk, *Czytanie Irzykowskiego*. Kraków: Universitas, 2011. PANEK Sylwia. *Krytyk w przestrzeniach literatury i filozofii. o młodopolskich wypowiedziach polemicznych Karola Irzykowskiego*. Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne, 2006. SADCOWSKA Katarzyna. *Irzykowski i inni: twórczość Fryderyka Hebbela w Polsce*. Kraków: Universitas, 2007. SZARY-MATYWIECKA Ewa. *Książka – powieść – autotematyzm. Od Pałuby do Jedynego wyjścia*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Ossolineum, 1979.

To, co jsem napsal dřív| není tak hluboké, jak to, co teď cítím. Ah! znám zcela sebe samotného, znám všechny důvody svých plánů a metod. (...) Přeludnost a nemyslitelnost je toto myšlení na papíře, které používám od nedávna – protože všechno spěje do určitého bodu, kde vše trhám.³¹¹

Na stránkách svých deníků Irzykowski doslova nastoluje hranice mezi myšlenkami. Svědčí o tom také použití několika jazyků. Irzykowski stejně jako Klíma psal polsky a německy. Dialektika těchto jazyků odpovídá dialektice jeho mládí: po odloučení rodičů si musel vybrat mezi selským sídlem otce (pol. Brzeżany, ukr. Бережани, dnes na Ukrajině) a moderním městem Lvovem, kde bydlela jeho matka. Ve Lvově vystudoval konečně germanistiku. Exemplárním příkladem je, že: když mluví o tom, co ho trápí, používá nejdříve němčinu, která mu dovoluje udržet si odstup mezi emocí a textem:

Ich kann in das Leben nicht mehr hineinspringen: Wie die Menschen furchtbar herzlos sind ! (...) Ich bin dieser Welt gar nichts, gar nichts.³¹²

Němčina je také pojistka, že otec nebo někdo z rodiny nebude moct číst ne-
jintimnější záznamy. Jazyk je zde klíčem do intimního prostoru. Teprve později se Irzykowski naučí psát o svém utrpení polsky. Nicméně vždy bude používat jazyk jako medium, jež je schopné chránit autora.³¹³

Nejlepším důkazem jsou zde hry mezi dvěma jazyky. Mezi řádky polského textu o školních kolech (který je psán perem) Irzykovsky dopisuje tužkou maličkým písmem: „Ich bin so jelig jelig arm – dass ich fast sterben könnte.“³¹⁴ V tom téměř schizofrenickém oddělení jazyka biografie (polštiny) od jazyka literárních ambicí a intimních vyznání (němčiny) nám rámeček rukopisů dovolí spatřit, jak Irzykowski hledá své místo vůči textu (a vůči mateřštině). Postupně se tato *diglosie* stává literární strategií současného psaní deníků a jejich (auto)kritiky. Mladý spisovatel se snaží být najednou autorem i kritikem svých zápisků, neboť deník je pro něho prostor, ve kterém se má tvořit jeho literární kariéra. Tak v prostoru rukopisu začíná autoreferenční strategie *Baby*.

311 Irzykowski. *Dziennik*. 20. 06. [1891], s. 71. Srov. ZR BN, akc. 14130 t. 1/1, f° 42r.

312 *Ibid.*, s. 382.

313 Viz KRASKOWSKA E. (2008): Ojcowska żałoba Karola Irzykowskiego. In *Teksty drugie*, Nr 5, s. 127–137; SIATKOWSKA-CALLEBAT, Kinga. Des „Notes tirées de la vie“ à la stratégie de l'autocréation, les Journaux de Karol Irzykowski. In KONICKA, Hanna – ZAREMBA, Charles (dir.), *Le Témoignage dans la littérature polonaise du XXe siècle*, Paris: Institut d'Études slaves, 2008, s. 141–156 (Travaux de l'Institut d'Études slaves, LIV); WIEDEMANN, Adam. Konceptualizm literacki Karola Irzykowskiego. *Dziennik*, wiersze, dramaty. In *Pamiętnik Literacki*, 1995, r. LXXXVI, nr 4, s. 3–27. Srov.: BOLECKI Włodzimierz. Modernizm w Polsce: Metaproza wczesnego modernizmu (Pałuba K. Irzykowskiego). *Arkusz* [online], 2003, nr 2–3. Dostupné z: http://www.bolecki.eu/sites/default/files/cck_attachment/irzyk-arkusz.pdf (27.07.2013).

314 IRZYKOWSKI K. (2001) *Dziennik*. Sv. 1–2. Opracowali Andrzej Lam i Barbara Winklowska. Kraków: Wydawnictwo Literackie, sv. 1, 05.06.[1891], s. 65. Srov. ZR BN: *Zakład Rękopisów*, Biblioteka Narodowa w Warszawie, akc. 14130 t. 1/1, f° 39r.

Připomeňme jen, že v tomto autoreferenčním románu je hlavní text obklopen novelou, poznámkami a 2 komentáři, ve kterých autor tlumočí smysl celé románové konstrukce. Text *Baby* otevírá krátká novela, onirická narace pod názvem *Sny Marii Dunin*, pak následuje *vlastní* román a další dvě části představují *Vyjádření Snů Marii Dunin* a jejich relace s *Babou* a *Hradbu Baby*, melancholický, autoreferenční manifest poetiky Irzykovského.³¹⁵ Už deníková tabulka z roku 1894 se analogicky dělí na část *poetickou* (*slova, próza, rytmus, rým*), existenciální (*život, památník, památník básníka*) a *strukturální* (*konsekvence, naturalismus, schopnost*).³¹⁶ Tímto způsobem prodlužuje próza Irzykovského jeho nejintimnější duchovní dilema, jehož svědectvím zůstává deník.³¹⁷

Právě ve svém deníku Irzykowski získal schopnost mluvit přímo ke čtenáři, stejně jako Ladislav Klíma šaškující před sebou samým a celým světem. Jen Csáth se nenačil držet si odstup od svého textu a vlastního života. Ztratil se ve vlastním bludišti.

5.

Dílo tří námi zkoumaných spisovatelů zobrazuje právě rozvrstvení textů-rukopisů, které nám i doslova dovoluje získat prostor pro potlačenou totožnost. Na závěr se ještě zeptejme: Jsou tyto deníky výjimkou? Zdá se, že ne. Tři důvody:

Za první: *moderní próza* se vskutku často rodila z deníkové tvorby. Někdy i tak končila, jako ve známém případě švýcarského spisovatele Henri-Frédérica Amiela (1821–1881), jehož deník (16 000 stránek) je uchovaný v sešitech ručně šitých autorem. Deník Amiela všeobecně svědčí o této primární funkci deníků: jsou to *svědecké depozitáře* totožnosti.³¹⁸ Výpočty a poznámky o zdravotním stavu autora a politické situaci zde sousedí s nejintimnějšími záznamy, jež se můžou týkat jak sexuality, tak metafyziky.

Za druhé připomeňme, že specifika námi zkoumaných deníků patří ke *střední Evropě*. Dědictví střeoevropské kultury, jež je přítomné ve vrstvách deníků, je nutnou podmínkou chápání komplexnosti jak této doby, tak i současnosti. Svědčí o tom už použití mnoha jazyků, typické pro region polyfonie (nebo Kakanie!). Použití kategorie prostoru tímto způsobem otevírá možnost číst v rukopisech stopy existence ve dvojitým smyslu: jsou to současně *svědeckví života* jednotlivce a stopy proměn v *multikulturním prostředí* (necháváme zde úmyslně stranou striktně literární význam deníků).

Emancipace autobiografických žánrů nám současně otevírá novou kapitolu v dějinách literární vědy. V druhé polovině minulého století se rozvinul fenomén publikování deníků za autorova života: od André Gida (1939) k Witoldovi Gombrowiczovi

315 *Ibid.*

316 IRZYKOWSKI K. (1894): *Dziennik*, sv. 1, s. 551.

317 Viz. CHMURSKI M. (2013): Genealogia tożsamości. *Dziennik* Karola Irzykowskiego (1891–1897). In *Przegląd humanistyczny*, rok LVII, nr 1 (436), s. 123–132.

318 Srov. BOGAERT C. – LEJEUNE Ph., *Un Journal à soi, op. cit.*, s. 80–81, 104 (s ilustracemi).

(1957).³¹⁹ Proběhla zde kompletní změna pohledu na deníkovou tvorbu. V Polsku je od května 2013 vedle známého *literárního* Gombrowiczova konečně dostupná i edice jeho *opravdu* intimního deníku pod titulem *Kronos*. Podle slov Rity Gombrowiczové jsou tam jen tři témata: sexualita, nemoc a peníze.³²⁰

Těžko najít lepší příklad rozdílu mezi literární kreací a intimním prostorem záznamů. V prvním má autor vládu, je tím, jenž diktuje zákony svého díla, aby postavil jeho autobiografickou spojitou konstrukci. Ve druhém se stránky rukopisu postupně stávají deponitářem totožnosti autora až k roztavení jeho existence. Deníky jsou bludištěm nejen díky zrušení hranic literárních žánrů, ale hlavně díky *pórovitosti hranic mezi literaturou a existencí*. Identita spisovatele se rozvrstňuje mezi řádky jednotlivých rukopisů. Mění je v intimní prostor. Ne náhodou si Ladislav Klíma v roce 1917 zapsal: „...z rukopisu zašklebí se mně často *visage**, – hlavně má.“³²¹

×

319 GIDE A. (1957): *Journal 1889–1939*. Paris: NRF, 1939. GOMBROWICZ W.: *Dziennik 1953–1956*. Paris: Instytut Literacki, (a další dva svazky).

320 GOMBROWICZ W. (2013): *Kronos*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

321 KLÍMA 2005, <16>, 04. 03. 1917, s. 64.